

Pravice žensk in demokratična revolucija

TOMAŽ MASTNAK

Slovenska akademija znanosti
in umetnosti, Ljubljana

UDK: 308-055-2

Izvorni znanstveni rad
primljeno: 20. 3. 1989.

Medu teoretičarima razvoja demokracije tek rijetko primijetimo poneku ženu. Da utjecaj ženskog pitanja na demokratsku revoluciju uopće nije tako minoran, već prije suprotno, dokazuje rad Mary Wollstonecraft »Vindication of the Rights of Woman«. Mastnak se u svojim razmišljanjima o odnosu ženskog pitanja i demokratske revolucije oslanja upravo na tu knjigu i njezine interpretacije. Za razliku od drugih interpretira Wollstonecraftove, Mastnak smatra da artikulacija ženskog pitanja u demokratsku revoluciju unosi kvalitativne promjene. Zbog čega? Osnovni dokumenat demokratske revolucije »Déclaration des droits de l'homme et du citoyen« moguće je misliti kao univerzalan samo do postavljanja ženskog pitanja, kada posta jasno da deklaracija govori samo o muškim pravima.

Tako je rađanje ženskog pitanja razotkrilo da ženu u obiteljski zatvor nije gurnuo stari režim, već upravo inicijalna demokratska revolucija koja je, doduše, srušila monarhijsku vlast i hijerarhijsku društvenu piramidu, ali se nije dotakla obitelji. Muškarci su izglasali muška prava čovjeka, a ženama su oduzeli riječ i tako ih ostavili izvan javnog prostora. Zbog toga je artikuliranjem ženskog pitanja demokratska revolucija prestala postojati kao jednostavna negacija ancijent regimea i morala se kroz samospoznaju suočiti sa vlastitim unutar-njim problemima i blokadama. Taj impuls za razmišljanje nj danas nije izgubio na svježini.

I

V tem tekstu bom načel problematiko, ki jo sproža prva sistematična zastavitev vprašanja žensk v demokratični revoluciji. Gre kajpak za delo Mary Wollstonecraft **Vindication of the Rights of Woman**, izšlo 1792 (v nadaljevanju VRW). Ob njem si zastavljam vprašanje feminizacije demokratične revolucije. Potem, ko bom skušal v obćih potezih nakazati, kaj razumem z demokratično revolucijo, pojmom, ki ga je prvi sistematično razvil Tocqueville, bom prikazal samo en vidik VRW-tisti, ki ga lahko povzamemo s konceptom diskurza (političnih oziroma državljanskih) pravic. Ob strani bom pustil dva druga ispekta: razumevanje državljanskih dolžnosti in utemeljevanje revolucije v ženskem načinu življenja (**revolution in female manners**), ki glede na zagovarjanje pravic nikakor nista obstranska ali podrejena.

Wollstonecraftova namreč s pravicami, ki jih zahteva za ženske, utemeljuje njihove državljanske dolžnosti. Njen argument je: če bodo ženskam priznane pravice, bo mogoče pričakovati, da bodo izpolnjevale svoje dolžnosti. Pozitivni vidik državljanske aktivnosti je pri Mary Wollstonecraft veliko bolj v ospredju kot same ženske pravice, ki so predpostavka te aktivnosti. Povzeli bi lahko, da je pravica žensk pravzaprav to, da imajo dr-

žavljske dolžnosti; državljanska *vita activa* je sintetična krepost. Še največ pa je v VRW govor o nečem, kar ni povezano le z imetjem pravic, ampak že s samim zahtevanjem the pravic, in seveda z državljskim angažmajem — o ženskih **manners**. Prispevek Mary Wollstonecraft h konceptualizaciji demokratične revolucije je ne nazadnje v tem, da je revolucijsko metaforo dosledno aplicirala na sistem naravnosti. Če so pravice formalni pogoj za prakticiranje državljskih kreposti, je »materialni« pogoj za to predrugačenje **manners**. V VRW se torej prepletajo diskurzi **rights**, **virtues in manners**, kar zasnuje kompleksen analitičen in eksplikativni model.¹

II

Prvo vprašanje, ki se zastavlja, je torej, kaj naj razumemo z demokratično revolucijo. Začnimo s tistim odgovorom nanj, ki ga dajeta Laclau in Mouffe. Z demokratično revolucijo opisujeta zgodovinsko polje, v katerem je vzniknilo novo politično imaginarno, utemeljeno na pluralnosti in nedoločenosti družbenega ter označeno z neenotnim političnim prostorom, ki ne pozna »privilegiranih točk preloma«. Historično je mogoče demokratično revolucijo locirati v francusko revolucijo. Zanj je mogoče reči, da je izumila »demokratično kulturo«: **Déclaration des droits de l'homme et du citoyen** simbolično utemeljuje demokratični diskurz, ki omogoča razširjanje načel enakosti in svobode na vse širša področja družbenega. Drugače rečeno: demokratični načeli svobode in enakosti sta postali »nova matrica družbenega imaginarnega«; vzpostavili sta »temeljno vozlišče pri konstrukciji političnega«. (Laclau, Mouffe 1985, 152—155.)

Srečno naključje je, da sta avtorja ponazorila delovanje demokratične revolucije prav z Mary Wollstonecraft. »Najina teza je,« pravita Laclau in Mouffe, »da obstajajo pogoji, ki omogočajo boj proti različnim tipom neenakosti, šele od tistega trenutka dalje, ko razpolagamo z demokratičnim diskurzom, v katerem lahko artikuliramo različne oblike odpora proti podrejanju. Ko gre za ženske, lahko navedeva za zgled vloge, ki jo je v Angliji odigrala Mary Wollstonecraft; njena knjiga, **Vindication of the Rights of Woman**, je s tem, da je uporabila demokratični diskurz in ga tako premestila s področja politične enakosti med državljani na področje enakosti med spoloma, zaznamovala rojstvo seminizma.« (Ib., 154.)

Ta trditev je intrigantno izhodišče za nadaljnje razpravljanje ne le zato, ker je zelo splošna in bi jo bilo mogoče »konkretizirati«; ne le zato, ker je dokaj počezna in bi jo bilo treba precizirati; pač pa zato, ker je — po moje — napačna in zavaja. Pustimo torej ob strani sicer sporno vprašanje, ali je Wollstonecraftova res začetnica feminizma; prav tako se ob tej priložnosti ni treba spuščati v opisovanje vloge, ki jo je avtorica VRW odigrala v angleški zgodovini, zlasti s sodelovanjem v »revolucijski kontroverzi«, ² lotimo se naravnost konceptualnih vprašanj. In tu je prvi ugovor: Mary Wollstonecraft ni premestila demokratičnega diskurza s področja politične enakosti med državljani na področje enakosti med spoloma. VRW je raz-

¹ O teh diskurzih gl. predvsem Pocock 1985; prav tako o tem, kako se ti diskurzi vpisujejo zlasti v dve veliki tradiciji politične misli, v jezika jurisprudence in klasičnega republikanizma (**civic humanism**), in kako se prebija moderni **commercial humanism**. Cf. tudi Pagden 1987.

² Dober prikaz te kontroverze v: Butler 1984.

širitev demokratičnega diskurza s politične enakosti med državljani na politično enakost med državljani in državljkami. Problem pa ni samo v tem, da politična enakost, ki jo je veljalo razširjati, ni bila dana (oziroma je bila dana, konceptualno in empirično-historično, dokaj restriktivno), pač pa-in to je še večji problem-v predstavi, da je mogoče politično enakost kar tako »razširjati« na druga področja. Vprašanja, kako demokratičen je pravzaprav demokratični diskurz, si v konceptualnih okvirih »radikalne demokracije« Laclaua in Mouffe sploh ni mogoče zastaviti. Vprašanje, ki je pri njiju v središču pozornosti, je ekspanzija demokratičnega diskurza: kako ga razširjati na nova in nova družbena področja. To vprašanje pa je mogoče tako neproblematično zastaviti samo zato, ker se, oziroma samo tedaj, ko se predpostavlja identiteto demokratičnega diskurza kot nekoj danega. Še več, predstava, da je mogoče demokratična načela takoreč poljubno prestavljati s področja na področje, ta pa pri tem ostajajo, kar so: demokratična načela, poleg tega implicira homogenost tako demokratičnega diskurza kot družbe. In še ena pripomba: zamisli o premeščanju demokratičnega diskurza iz sfere v sfero ne more biti povsem tuja predstava o manipulabilnosti demokracije. Upravičenost teh pripomb bom skušal pokazati v nadaljevanju teksta. Teza, ki jo je mogoče eksplicirati že zdaj, pa je, da politične enakosti ni mogoče razširiti na enakost med spoloma, da pa že razširitev politične enakosti na ženske sproža daljnosežno in globoko rekonstitucijo tako političnega kot družbenega in ne nazadnje učinkuje tudi na razmerja med spoloma. Radikalni učinki, ki jih je proizvedla Wollstonecraftova z razširitvijo politične enakosti na ženske, so, paradokсно, izzvali-predsvem feminističke-kritike, ki jim njena intervencija ni bila dovolj radikalna. Pri tem ne gre toliko za izneverjena pričakovanja, kolikor za nesporazum, za napačna pričakovanja: te kritike so od razširitve politične enakosti pričakovale učinke, ki jih ta ne more doseči, obenem pa podcenile daljnosežnost in kompleksnost konsekvenc ekstenzije politične enakosti.

III

Demokracija sproži »novo simbolno konstitucijo družbenega«. (Lefort 1986, 28.) Vendar pa inovacija VRW, ki nedvomno poseže v to simbolno konstitucijo, ni v tem, da bi vanjo vpeljala ženski element oziroma artikularala moment ženskega. To se je v Angliji zgodilo stoletje predtem: ne z **Glorious Revolution**, pač pa s t. i. **financial revolution** v 90. letih 17. stoletja, s sistemom javnega kredita (**public credit** oz. **national debt.**). Prozaično dejstvo, da so državljani začeli posojati državi kapital, je vzpostavilo novo obliko lastnine, ki je ni bilo mogoče ujeti v nobeno od obeh tradicionalnih političnih ideologij — ne v jurisprudenčno ne v klasično republikansko, — vprašanje lastnine pa je vselej figuriralo v političnem kontekstu utemeljavanju moči/oblasti in svobode. Odvisnost vlade od kreditorjev in kreditorjev od vlade je vzpostavila tako nova razmjerja med posameznikom in oblastjo kot med posamezniki. »Lastnina — materialni temelj tako osebnosti kot vlade — je prenehala biti realna in je postala ne le mobilna, marveč imaginarna«. (Pocock 1985, 112.) Politično razmjerje je bilo posledaj mogoče posedovati in lahko je bilo sredstvo lastništva nad ljudmi. Živetj od kredita je pomenilo živetj od spekuliranja: družba se je začela vzpostavljati kot sis-

tem vzajemnih pričakovanj. »Ker je bil kreditni mehanizem ekspanzivna in dinamična družbena naprava, je bilo verjetje drug v drugega, ki so si ga ljudje morali ustvarjati in ohranjati, več kot golo pričakovanje, da bo drugi zmožen plačati, kar si je bil sposobil, narediti, kar ga je obljubil; to je bila vera časa eksplozivnega razvoja, ki je zavezovala ljudi, da drug drugemu verjamejo, da so zmožni razširjati se in rasti in postati nekaj, kar prej niso bili. Javni kredit je bil veliko več od trgovinske in dobičkonosne dejavnosti, tudi najbolj špekulacijske (**speculative**),— kapitalistično družbo je primoral, da je kot ideologiju razvila nekaj, česar družba nikdar poprej ni poznala, predstavo o sekularni in zgodovinski prihodnosti«. (Ib., 98.) Sekularna prihodnost, v katero je dužba morala napredovati, je bila odprta in nedolečna. Ljudje so začeli živeti v »spekulativnem univerzumu«, napoteni drug na drugega, njihova vednost o sebi in nadzor nad sabo, ki ju je izražal ideal kreposti, sta postala negotova in sta se raztapljala v fantazijo; v svetu, ki je zaradi »korupcije« postajal anomičen, so se ti ljudje trudili »reificirati menjavo fantazij«; sedanost je bila zgrajena iz korakov v imaginativno in imaginarno prihodnost. In če je posameznik postal kultura svojih upov in bojazni, ki je živela v fantazijah o prihodnosti, bitje, ki ni bilo več krepostno in je bilo prej histerično kot racionalno, sta bili vlada in politika pre-Wollstonecraft in premetila demokratičnega diskurza s področja politične puščeni, tako se je zdelo, na milost i nemilost, »strasti, santaziji in sli, na te sile pa so gledali kot na sile, ki se hranijo same s sabo in so brez moralnih meja«; javni kredit, v očeh sodobnikov, ni peljal le v korupcijo, temveč v »despotizem špekulirajoče fantazije«. (Ib., 100, 112, 113.)

Ta novi svet brez božje in naravne oblasti, brez talen, nedoločen, neuravnovešen in negotov ter izročen človeškim silam, ki jih ni mogoče ne omejiti, ne nadzirati in ne obvladati, se je predstavil kot ženski svet. Ker je »klasični ideal v politiki in zgodovini še vedno bilo skoz in skoz moško razmišljanje« (ib. 98), ne preseneča, da je percepcija ženskega simptom krize tega zavedanja, oz. da je to razmišljanje krizo percipiralo kot žensko. Novo »spekulativno družbo«, ki se je nenasitno poganjala za višjo ravnijsko bogastva, moči in zadovoljstva/zadovoljitve, se nenehno skušala spreminjati tako, da je uresničevala tisto, kar si je bilo mogoče zamisliti, ne pa tudi predvideti, je bila — kot rečeno — simbolizirana kot ženska. V sodobnem žurnalizmu — in žurnalizem je takrat prevzel filozofiji »vodilno vlogo« pri definiranju aktualnega sveta — je bil kredit pogosto »simboliziran kot boginja z lastnostmi renesančne božice Fortune in še celo bolj ko ta enačen s fantazijo, strastjo in dinamično spremembo. Upodabljala je tisto prihodnost, za katero se je mogoče potegovati samo strastno in nestanovitno, ter histerična nihanja, ki ženejo vanjo.«³

³ Ib. 99, cf. 114: »Economic man as masculine conquering hero is a fantasy of nineteenth-century industrialisation (the **Communist Manifesto** is of course one classical example). His eighteenth-century predecessor was seen on the whole as feminised, even an effeminate being, till wrestling with his own passions and hysterias and with interior and exterior forces let loose by his fantasies and appetites, and symbolised by such an archetypically female goddesses of disorder as Fortune, Luxury, and most recently Credit herself. Pandora came before Prometheus: first, because to pursue passions and be victimised by them was traditionally seen as a female role, or as one which subjected masculine virtue to feminine **fortuna**; and second, because the new speculative image of economic man was opposed to the essentially paternal and Roman figure of the citizen patriot. Therefore, in the eighteenth-century debate over the new relations of polity to economy, production and exchange are regularly equated with the ascendancy of the passions and the female principle.« — Za generalno ozadje cf. Hirschman 1987 in Pitkin 1984.

Ko Pocock v zvezi s tem piše o »feminizaciji časa«, je treba to razumeti v kontekstu njegovega pojmovanja zgodovine kot javnega časa (ib., 91). Govorimo lahko o feminizaciji zgodovine. Pisci, ki so to zgodovin pisali — kot tekst, v katerem so živeli — Defoe, Steele, Addison, Mandeville — so se seveda »ukvarjali z vse bolj vidno javno vlogo ženske«. (Ibid., 99).⁴ In če Pocock pristavlja, da »z nelagodjem«, lahko vsaj za Defoeja trdimo, da nikakor ne sovražno. Nasprotno, celo z veliko naklonjenostjo: Defoe je avtor enega prvih »feminističnih« spisov na Angleškem. Med svoje »projekte« je uvrstil tudi »akademijo za ženske«.⁵ To dejstvo ni le biografsko zanimivo, pomembno je strukturno: **projecting humour** izraža eno ključnih modernih idej, misel namreč, da je družbo mogoče producirati, da je projektabilna, da je družbenost projekt. Sporočilo Defoejevega **An Academy for Women** lahko beremo tudi takole: niti v racionalizirani inačici sekularne prihodnosti ni mogoče mimo žensk; obdelava žensk je konstitutivna za izdelavo družbe,⁶ ali bolj uglajeno: družbe ni več mogoče misliti brez žensk.

IV.

Transformacija družbenega imaginarnega, ki jo je opisal Pocock, se ujema s konstitutivnimi načeli demokratične družbe, kot jih definira Lefort. Lefort analizira francosko revolucijo. In kakor so njeni sodobniki in akterji ugotavljali, da »nobene reforme v političnem svetu ne moremo imeti za nemogočo. To je obdobje revolucij, v katerem se lahko nadejamo prav vsega« (Paine 1983, 168), tako tudi današnji interpret pravi, da je zanj bistveno, »da se demokracija vzpostavi in ohranja z disolucijo znamenj gotovosti« (Lefort 1986, 29.) Ključni moment »nove simbolne konstitucije družbenega« je deklaracija pravic človeka. Ideja pravic človeka, pravi Lefort, če si ogledamo najprej njegovo negativno opredelitev, je odpisala »definicijo oblasti kot posestnice prava, pojem legitimnosti, utemeljene zunaj človekovega dosega, in hkrati predstavo o urejenem svetu, v katerem so posamezniki 'naravno' klasificirani.« (Ib., 51.) Ko gre za oblast, ni pomembno le to, da so oblast in pravo/zakon (ter vrednost) ločeni, da oblast torej nima v lasti prava/zakona (niti vednosti), ampak še bolj to, da si oblasti ni mogoče prilastiti, da oblast ni nikogaršnja last. Ključno za konstitucijo demokratične družbe je, da je oblast »prazno mesto«. (Ib., 27, 39; cf. Lefort 1981, 95.) Raztelesenje oblasti (Lefort 1981, 65) — izginotje vladarjevega/kraljevega telesa, ki je materializiralo božjo/transcendentno legitimnost oblasti — je negativni izraz za institucijo politične svobode, za novo utemeljitev legitimnosti oblasti v

⁴ Če so se našli možje, ki so govorili o novi, javni vlogi žensk, pa je seveda treba videti tisto novo predvsem v tem, da so v javnosti spregovorile ženske. Cf. Goreau 1983; Kinnard 1983; Fauré 1985.

⁵ Cf. Defoe 1975a. — Pisec predgovora k novi nemški izdaji Defoejevih razprav o projektih domneva, da se je **An Academy for Women** (ta esej je v Defoe 1975b izpuščen) Defoejim sodobnikom moral zdeti »najbolj fantastičen vseh njegovih projektov« (Schmidtgaill 1975, 22). — Če je v takratni literaturi, ki je obravnavala izobraževanje žensk, »Mary Astell alone proposed an institution of higher learning« (Kinnard 1983, 29), ji je Defoe sledil. Toda naj se je še tako pohvalno izražal o njej in o ženskah nasploh, ga to ni obvarovalo pred tem, da ga ne bi Astellova, oštro napadla »for his dissenting views«. (Cf. Kinnard 1983, 35.) — Tako kot Defoe, naj bi bil »a good friend of women« tudi Swift, ki je v **Letter to a very young lady on her marriage** zagovarjal stališče, da »the same virtues equally became both sexes« (cf. Swift 1883, 470). »There he was singular«, pripominja Brailsford 1954, 139. — O Defoeju cf. tudi Pateman 1988, 120, 125; bolj zadržano o njem in Swiftu: Brody 1978, 35, 36.

⁶ Ženske sposobnosti se v zgodnjih tekstih, ki se zavzemajo za izobraževanje žensk, večkrat prikazujejo kot zaklad, ki ga je treba izkopati, kot diamant, ki ga je treba izbrusiti (Defoe), kot »sleeping powers« (Astell).

ljudstvu, ki si je vzelo pravico imeti pravice. V tem smislu je mogoče reči, da je **Déclaration des droits de l'homme** postavila (novi) »temeljni kamen političnega telesa«.⁷

Prav tu pa se zastavi cel kompleks vprašanj. Demokratična revolucija, ki deklarira univerzalno načelo **Droits de l'homme** in ga postavi za temelj političnega telesa, je restriktivna. Pravice žensk niso vključene v demokratično konstitucijo. Če vidimo enkratnost **droits de l'homme** v tem, da jih »ni mogoče ločiti od rojstva demokratične razprave« na koncu 18. stoletja (Lefort 1986, 53), se zadeva še zaplete, ker ni mogoče reči, da v teh razpravah ni bilo ženskega momenta.⁸ Izključitev žensk iz **droits de l'homme** je bila morda samoumevna, ne pa tudi nevedna. Vendar tudi samoumevnost ni bila obča: razglasitvi **Droits de l'homme** sledijo **Déclaration des droits de la femme** ter **Vindication of the Rights of Woman** oziroma **Défense des droits des femmes**.⁹

Brž ko je izrečena zahteva po pravicah žensk, se seveda prestrukturira diskurzivno polje: pravice človeka so poslej pravice moškega, pravice dobijo spolna obeležja, njihova univerzalnost je kvečjemu nekaj potencialno konstruktibilnega. . . Z artikulacijo pravic žensk postane demokratična revolucija samorefleksivna. Njeni temeljni pojmi so bili artikulirani v relaciji do **ancien régime**: zdaj je bila napotena sama nase. Ženske, ki zahtevajo pravice, spodnesejo komodno negativno identiteto demokratične revolucije; postanejo njen problem in demokratična revolucija postane problematična. Ne zaradi zunanjih groženj, marveč zavoljo notranjih blokad.

Ženski problem je vpisan v vse konstitutivne momente demokratične revolucije, tako da je konstitucija demokratične družbe vseskozi problematična. Vendar bi bilo težko reči, da se konstituira s potlačitvijo ženskega problema. Nasprotno, šele njena konstitucija artikulira ta problem in njegovo reševanje je konstitucija demokracije. A s tem trčimo ob novo vprašanje: če je tako, zakaj je žensko vprašanje sploh problem? En in neposreden odgovor, menim, ni možen.

Začnimo z iskanjem odgovora na točki, ki se v nekaterih aktualnih razpravah kaže kot ključna za konstitucijo demokratične družbe: pri razlikovanju med civilno družbo in državo. Brez tega razlikovanja si demokracije seveda ni mogoče misliti, pri danem vprašanju pa nam ne pomaga kaj dosti. Ne le zato, ker utemeljitvena deklaracija demokratične simbolne konstitucije govori v isti sapi (in brez posebnega razločevanja) o **droits de l'homme IN du citoyen**; in ker zahteva po pravicah žensk ti kategoriji dodatno razcepi

⁷ Arendt 1987, 199. — Disput o tem, ali so angleške »native Rights« prva proklamacija človekovih pravic na kratko referira Grahler 1973, 153—154. — O političnih mehanizmih, ki jih zahteva nova utemeljitev legitimnosti oblasti (ki zahteva institucionalizacijo konflikta), cf. Lefort 1986, 27 sq.

⁸ V Franciji: Condorcet, *Sur l'admission des femmes au droit de Cité* (1790), *Sur l'Instruction publique* (1792) in v drugih spisih: »He remembered women when he wrote of public affairs as naturally as most men forget them« (Brailsford 1954, 142); Glympe de Gouges, *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne* (1791) — cf. de Gouges 1986; že prej d'Holbach v *Système social* (1774); cf. Petersen 1987, Tomalin 1985, 191 sq.; Fauré 1985; Ferguson, Todd 1988, 320 sq. — V Nemčiji: von Hippel, *Über bürgerliche Verbesserung der Frauen* (1792); cf. Jauch 1988, zlasti 203 sq., Vogel 1986, 24 sq., Frevert 1986, 15 sq. — V Angliji: cf. Brody 1978, 29 sq., Wollstonecraft 1988, 195—219, Ferguson, Tood 1988, 317 sq.

⁹ To je naslov francuskega prevoda VRW, ki je izšel 1792 v Parizu in Lyonu; naslednje leto je izšel tudi nemški prevod: *Rettung der Rechte des Weibes*, Schnepfenthal 1793 (cf. Wollstonecraft 1978, 1976). — Godwin 1987, 229, je zapisal, da »perhaps no female writer ever obtained so great a degree of celebrity throughout Europe.« — Spisek izdaj VRW: Wollstonecraft 1976, 165 sq.

in premesti sam pojem pravic. Pač pa zato, ker razlike med civilno družbo in državo, ki bi pomagala razplesti žensko vprašanje, ni mogoče koncipirati, dokler ni artikulirano žensko vprašanje. Drugače rečeno: šele artikulacija ženskega vprašanja definira razliko med civilno družbo in državo, ki se tiče žensk (in ta definicija je le ena med številnimi možnostmi razlikovanja med tema sferama).

Žensko vprašanje se zastavlja na mestu, kjer se civilna družba vpisuje v politično telo. In vpis civilne družbe v politično konstitucijo v času invencije demokracije se bere: **Bürgergesellschaft**. (Cf. Frevert 1986, 15.) Telo politične družbe je moško, kot da bi bila kraljevska oblast raztelesena v množico posvetnih monarhov, ki se — tako kot kaže gravura na naslovnici prve izdaje **Leviathana** — spet sestavljajo v suverenovo telo. — Demokratična revolucija je izpraznila mesto oblasti in vzpostavila mehanizme, ki omogočijo dostop do njega. Tega mesta si ne more nihče prisvojiti, dostop do njega morajo imeti vsi. Vendar ta dostopnost ni le stvar praznine oblasti, ampak tudi rezultat tistega, kar je komplementarno izpraznitvi oblasti: ker je bilo vladarjevo telo obenem točka, ki je organizirala družbo, je odstranitev tega telesa povzročila tudi razpust družbenega telesa. Ta razpad družbe se je najprej prikazal kot vdor ženskega v zgodovino. Zato je toliko bolj zagotnetno, zakaj ženska, ki je posebej avala vznik demokratične družbe, ni našla mesta v njeni (politični) konstituciji. In če je ni bilo v konstituciji, kje je bila? Vzemimo, zaenkrat, da je deklarirana univerzalnost pravic človeka načeloma dopuščala, da bi jih uživale tudi ženske, in da je bila praznina oblasti, kot praznina, nevtralna, v načelu spolno nediskriminativna. In če je bilo eno in drugo delo demokratične revolucije, bi morali zapreko, ki je konstituirala diskriminacijo žensk, iskati v sferah, ki jih demokratična revolucija ni (dovolj) obdelala. Seveda ni težko ugotoviti, da je bil razpad družbe nepopoln in da demokratična revolucija predvsem družine ni predelala. Družina pa je bila tista civilnodružbena struktura, v katero je bila zaprta ženska. Ko to pravim, se ne mislim sklicevati na »družbene razmere«, ki so bile še nerazvite, ipd., na kakšno družbeno substanco, ki ženskam še ni dovoljevala vstopa v politiko, itn. Zanima me simbolna konstrukcija, ki je ženske postavljala v družinsko konfinacijo in jim prečila dostop do javnosti in politike.

Argumentacija je, v grobem, seveda dobro znana: ženska po naravi sodi v družino, in tu pride prav vse od materinstva do telesne šibkosti in menstruiranja. (Cf. Riley 1988, 3. in 4. pogl.; Rotar 1987, 140 sq.) In ker je tako, se mora pokoravati možu, ki vzdržuje familijo. Argumentativne finese, od naravoznanstvenih do znanstvenosocialističnih, ki to konstelacijo utemeljujejo ali razlagajo, tu niso bistvene. Opozoriti je treba na drug vidik: na zveze med konstrukcijo družine in konstitucijo demokratične revolucije.

Demokratična revolucija je vzpostavila nov političen red tako, da je odstranila kralja. Analogija med monarhijo in patriarhalno družino, med arbitrarno vladavino v državi in tiranijo očeta v družini, v tistih časih ni bila neobičajna. Vendar pa obglavljenje kralja ni ogrozilo glave družine. Nasprotno, republikanec se je dobro počutil v monarhični familiji in demokratu se ni upiral družinski despotizem. Če je demokratična revolucija razdejala vsa »znamenja gotovosti«, pa se ni spoprijela z družinsko gotovostjo. V svetu, ki ga je zajelo gibanje, je imel javni moški nepretreseno zavetje v družini.

Akterji družbenega gibanja, v katerem je »izginevala naravna določenost« (Lefort 1986, 28), so zagovarjali naravno določenost ženske za mater in soprogo. Odpravljali so svet, v katerem so bili posamezniki »naravno klasificirani«, ženske pa so ostale razred, ki mu je bilo odrejeno družbeno mesto na podlagi »naravnih« znakov. Razglaševalci pravic človeka, ki jih je bilo mogoče koherentno formulirati brez sklicevanja na človeško naravo (cf. ib., 42, 51), so ženski zaradi njene »narave« odrekli te iste pravice. — Opraviti imamo torej z nekonsekventnostjo: z neuporabo sicer artikuliranih načel, ali pa z **double standard**: z dvojno rabo teh načel. Vse to navaja k sklepu, da ženske niso bile izključene iz nove politične konstitucije, ker bi demokratična revolucija ne bila dosegla družine, pač pa da demokratična revolucija ni zajela družine, da bi ženske ostale privatne sužnje. Obsodba ženske na družinsko konfinacijo ni bila (samo) prežitek nerazsvetljene dobe, pač pa (tudi) proizvod in konstitutivni moment inicialne demokratične revolucije.

Razširjanje demokratične revolucije, ki ga inicira zahteva po pravicah žensk, zato ni le njena preprosta ekspanzija na novo področje družbenega. Aplikacija njenih načel na ženske je obenem redefinicija teh načel; to ekspanziranje je njeno rekonstituiranje. Novi prostori, ki jih zajame demokratična revolucija, so vselej že prostori nove demokratične revolucije.

Demokratično diskriminacijo žensk smo skušali izslediti na mestu, kjer se je v politično demokratično revolucijo vpisovala civilna družba. Demokratična revolucija je ta vpis inkorporirala v svoj tekst. Na drugi strani je bila zahteva po pravicah žensk artikulirana v jeziku demokratične revolucije. Ženske sicer niso imele besede v demokratični revoluciji, zato pa je skozi ženske demokratična revolucija spregovorila u civilni družbi. Artikulacija ženskih pravic tako ni le raztrgala civilnodružbenega teksta, ki ga je adoptirala demokratična revolucija, se pravi, ni le uničila »znamenj gotovosti« v demokratični revoluciji, ampak je obenem in predvsem sprožila »novo simbolno konstitucijo« civilne družbe. Demokratična revolucija v civilni družbi je tako demokratična revolucija v demokratični revoluciji. Še drugače rečeno: če demokratično revolucijo razumemo kot produkcijo nove oblike družbe, jo lahko razumemo šele skozi zahtevo po pripoznanju pravic žensk. Če je deklaracija pravic moškega postavila »temeljni kamen« novega političnega telesa (Arendt), je zahteva po pravicah žensk spodmaknila temeljni kamen preddemokratični družbi. Demokratično revolucijo konstituirata oba momenta; in šele če strogo upoštevamo oba momenta, jo lahko razumemo kot inavguracijo »nove oblike družbe«: utemeljitev brezteljnega.

V

Prva zahteva VRW so »državlanske in politične pravice« za ženske. Avtorica zagovarja stališče, da so pravice žensk legitimne, in v predgovoru, s katerim posveča knjigo Talleyrandu, zato nič ne skriva svojega prepričanja, še več, terja, da jih je treba vključiti v novo francosko ustavo: po spoštovanju teh pravic »kliče razum« in »glasno zahteva PRAVICO za polovico človeškega rodu«. (VRW, 5.) Ustava iz leta 1791 je namreč priznavala za državljanke samo moške, ki so dopolnili 25 let. Zato Wollstonecraftova vprašuje Talleyranda, enega od francoskih zakonodajalcev, »na čem temelji vaša usta-

va?« Če so »abstraktne pravice človeka« prestale razpravo in jih je bilo moč prepričljivo razložiti, potem ni nobenega razloga, da take preskušnje ne bi prestale tudi pravice žensk — če bi jih le presojali enako umno, **by a parity of reasoning**. Wollstonecraftova torej meni, da ni znotraj diskurzivnih argumentov proti pravicam žensk,¹⁰ brž ko so artikulirane in moškim pripoznane pravice človeka. Argumentov proti pravicam žensk ni v umu, pač pa so v neenakih pogojih uporabe uma. Brezpravnost žensk temelji na tem, da so odrinjene iz »kraljestva uma«. Ženskam ni dovoljeno, da bi, tako kot moški, svobodno razsojale o tem, kaj lahko prispeva k njihovi (večji) sreči, pač pa so izročene moškim in podrejene njihovi presoji — moški si laskajo, da pač dobro vedo, kaj je za žensko najbolje in najpravišnje, in v to svojo vednost tudi verjamejo, pa še uživajo pri tem. Vprašanje, ki ga postavlja Wollstonecraftova, pa je: »Kdo je postavil moškega za edinega razsodnika, če je ženska tako kot on obdarjena z razumom?« In vprašanju sledi obtožba: »Tako govorijo tirani vseh vrst, od šibkega kralja do šibkega družinskega očeta; vsi komaj čakajo, da bi poteptali razum; vendar pa zmeraj trdijo, da so si uzurpirali prestol samo zato, da bi koristili drugim. Mar ne ravnate podobno tudi vi, »ima še vedno na muhi Talleyranda, »ko prisiljujete vse ženske, s tem da jim ne priznate državljskih in političnih pravic, da ostajajo zazidane v svojih družinah in tipajo v temi?« (Ib., 5—6) Ker Wollstonecraftova ugotavlja, da ni znotraj diskurzivnih argumentov zoper pravice žensk, se diskurzivno polasti ekstradiskurzivnih elementov, ki diskriminirajo ženske, in jih artikulira v duhu demokratične revolucije.

Takoj na začetku se nam razkrije temeljna asimetrija pri artikulaciji moških in ženskih pravic: pravice moškega so deklarirane, razglašene, pravice žensk je treba zagovarjati, upravičevati, braniti. Naturalistično koncipiranje pravic, pravi Lefort (seveda za pravice moškega človeka), je zakrilo nenavadnost dogodka, da je bila razglasitev pravic človeka samorazglasitev, da so se ljudje »izgovorili« (**ils se paralaient eux-mêmes.**) (Lefort 1986, 51.) Ta naturalistična koncepcija, ki je zakrivala »čisti« zgodovinski akt moških, je dezaktivirala ženske: če je bila naravna forma, kot ponavlja Lefort, nepotrebna za koherentno artikulacijo pravic moškega človeka, pa je prišla prav za odrekanje pravic ženskam. Dvojna narava »naravnih pravic« — in širše, dvojna narava »naravnega argumenta« sploh — je znotraj diskurzivni moment nasprotovanja pravicam žensk. In nanj se potem opira dejstveno stanje, da so moški, ki so si vzeli besedo in pravice, vzeli besedo ženskam, da si ne bi mogle vzeti pravic. Ker so bile izrinjene iz javnosti, so svoje pravice lahko upravičevale pred lastniki javnosti (ne pred »starim režimom«!), niso jih pa mogle razglasiti.

Svojo zahtevo po pravicah žensk je Mary Wollstonecraft utemeljevala z univerzalnostjo uma. Demokratična politika je bila torej artikulirana prav s tisto »komponento moderne«, racionalizmom in univerzalizmom, ki se danes, »v luči« postmoderne kritike, kaže kot nepotrebna ali kar kot ovira za formuliranje demokratične politike. (Cf. Mouffe 1988, 79—80, 84.) Zdi se mi, da je smiselneje kot operirati s konjunktivnimi shematizmi vprašati se, kakšna je pravzaprav tista univerzalnost uma? Če ni v moderni že od vsega

¹⁰ Petdeset let pozneje to prepričljivo dokazuje Marion Reid (Reid 1988).

začetka tudi moment postmoderne (ne le protimoderne)?¹¹ Kritika, ki je bila svoje dni kaj razširjena, je dokazovala, da je univerzalnost človekovih pravic lažna in da je vse to le ideološka zavesa, ki služi za zagrinjanje partikularnih (razrednih) materialnih interesov. Izpeljave te militantne protimodernistične kritike so znane; prevladovalci formalne demokracije so vselej pustošili s substancialnim antidemokratizmom. Pri zahtevi po ženskih pravicah gre za drugo logiko. Tudi ta kritika pokaže na partikularnost in partijnost *droits de l'homme*, vendar ne zavrača njihove univerzalnosti; konservira jo. Univerzalnost teh pravic je nepopolna in arbitrarna. Vendar pa se niti pravice žensk ne morejo prikazati kot univerzalne, so že po definiciji partikularne. Kljub temu pa si prisvajajo in hočejo uživati isto univerzalnost, s katero se utemeljujejo pravice moškega. Pravice žensk ne spremenijo univerzalnosti pravic človeka, in vendar ta univerzalnost po artikulaciji ženskih pravic ni več tisto, kar je bila pred tem. Univerzalnost pravic človeka ne postane popolna, ko so poleg pravic moškega človeka postavljene še »komplementarne« pravice žensk — prav s tem postane definitivno razcepljena; neizbrisno skonstruirana, nepopolna in odprta; nikakršna dialektična sinteza ni mogoča. Pravice žensk kažejo na oblikovanje partikularne — odprte — univerzalnosti (ki nima nič skupnega z univerzalističnimi partikularizmi, vpreženimi v zgodovinska ali kakršnasizebodj poslanstva), ki je, menim, komponenta demokratične politike.

Demokratična politika se s političnimi pravicami žensk razširi še na »drugo polovico človeštva« (ta izraz se je v času inicialne demokratične revolucije večkrat uporabljal). Ta razširitev implicira globoke družbene in politične premike. Ko ženske postanejo državljanke, so izbrisana tista »naravna določila«, ki jih je njihova izključitev iz politike ohranjala v družbi. Politična aktivizacija žensk vzgiba družbo, jo razstavi. Ženske prenehajo biti substančna bitja in postanejo — tako kot moški — številke, ki jih je mogoče všteti v suverenost ljudstva. (Cf. Lefort 1986, 28—29.) Meje javnosti se močno razširijo in zajamejo področja, ki so bila dotlej nepolitična zasebnost. Z vstopom v javnost ženske pridobijo pravico in možnost imeti mnenje — enega temeljnih atributov demokracije.¹² Nadalje, ko ženska spregovori v politični javnosti, poseže v legitimnostno osnovo režima: demokratični režim je zasnovan na »legitimnosti razprave o legitimnem in nelegitimnem« (ib., 53) —, obenem pa lahko legitimno problematizira vse oblike zatiranja, ki obstajajo v družbi, in se jim upira. To je v definiciji politične svobode.

Zahtevanje političnih pravic za ženske je zavzemanje za politično enakost žensk (ne pa — naj ponovim — za spolno, ekonomsko in še kakšno). Politično enakost pa lahko razumemo kot enakost dostopa v politično javnost, kot enakopravnost pred zakoni, predpisi in mehanizmi, ki urejajo dostop do po-

¹¹ Cf. Ule 1988, ki piše, da je bila »dosedanja modernizacija vselej le polovična, vsebovala je svojo lastno protimoderno. Ta zadnja se je kazala zlasti na položaju žensk oziroma na odnosu med spoloma.« Moderna je »predmoderna, še fevdalni moment konstitucije spolnih vlog« pretvorila v svoj konstitutivni moment. Tudi Rener 1988, 40, meni, da je moderna prezervirala fevdalni model družine in družbeni položaj ženske: »Spolna pripadnost, določena z rojstvom, ostaja zadnji primer apriorne izločitve in prikrajšanosti v moderni zakonodaji.«

¹² Demokratično konstituira delitev na civilno družbo, ki je sfera mnenj brez oblasti, in na državo, ki je sfera oblasti brez mnenj. (Cf. Lefort 1986, 46.) Demokratična družba je mnenjska družba; nasprotno ima v totalitarizmu oblast ne le mnenje o vsem, ampak tudi vse mnenje: družba ne sme imeti (svojega) mnenja. Zato je vsak režim, ki predvideva že samo možnost mnenjskega delikta, po definiciji totalitaren.

litičnega telesa in oblasti.¹³ Če pojmuje politiko v širšem smislu kot produkcijo družbenih razmerij, je zahteva po pripoznanju pravic žensk zahteva po tem, da je ženskam formalno odprt dostop do produkcije družbenega. Nič več, a tudi nič manj kot to.

Recimo temu pozitivna formulacija politične svobode. V istem diskurzu — diskurzu (političnih) pravic — je formulirana tudi ideja negativne (juridične) svobode. Ker pa je ta negativna formulacija politične svobode kot svobode posameznika od državne prisile v moderni liberalni politični misli dominantna, bi bilo, da bi se izognili nesporazumom, najbrž priporočljivo preformulirati tisto, kar sem imenoval pozitivna formulacija politične svobode: pravico do dostopa v politično življenje, v svobodo od diskriminacije, ki na podlagi določenih (»naravnih« ali socialnih) znakov delu populacije (ki je lahk »polovica človeštva«) preprečuje dostop do politične javnosti.

Pojmu politične svobode je imanentna ideja enakosti pred zakonom. Zahteva po (političnih) pravicah žensk je zato obenem zahteva po legalnem bivanju žensk. Wollstonecraftova se zgraža nad »zakoni, ki zadevajo ženske«, ker »moškega in njegovo ženo združijo v absurdno enoto«. Ta zakonska enota je bila zgrajena tako, da je bil odgovorna pravna oseba možki (mož), ženska pa je bila »zvedena na ničlo«. ¹⁴ Pravno nične ženske so bile seveda »osebne sužnje« svojih mož. (VRW, 145.) Legalen in potemtakem »državljski obstoj« je bil ženskam priznan samo v »kriminalnih primerih«. (Ib., 183.)

VI.

Wollstonecraftovo se običajno obravnava kot feministko, kot pionirko na tem področju. Miriam Brody jo imenuje »prva velika feministka«, VRW pa — Američanka — označi za »feminističko deklaracijo neodvisnosti«. (Brody 1978, 7, cf. 17.) Margaret Walters pravi tej knjigi »prvi veliki feministični razglas v angleščini« (Walters 1986, 304), spet druga avtorica »temeljno besedilo anglo-ameriškega feminizma« (Kaplan 1983, 17), Anthony Arblaster »prvi feministični manifest« (Arblastere 1984, 231). To je seveda samo nekaj izjav, navedli bi jih lahko še veliko, ne da bi povedali veliko novega. Takim ocenam se pridružujeta tudi Ferdinand Lundberg in Marynia Farnham, psihoanalitika, ki sta sicer VRW imela za »usodno knjigo«, njeno avtorico pa za ekstremnega prisilnega nevrotika. (Lundberg, Farnham 1988, 273, 174.)

Vendar ocene segajo tudi čez to oznako. VRW je po mnenju nekaterih »verjetno najizvirnejša knjiga svojega stoletja« ali vsaj — vendar »zagotovo« — eno izmed najbolj upoštevanja vrednih del tistega časa. (Brailsford 1954, 143, 147.) Tisti čas je seveda »obdobje revolucije«, in gledano s tega vidika je VRW predvsem politično delo: »radikalna politična razprava, šele potem

¹³ Vidik, ki je pogosto spregledan, ko se govori o ne/enakosti žensk z moškimi, je, da politična brezpravnost žensk ni zgolj izključevala iz moške javne sfere, marveč je onemogočala njihovo medsebojno druženje oziroma združevanje, žensko javnost in družbenost. To prikraštanost naj bi tematizirale zgodnje feministke (če jih, za nazaj, lahko tako imenujemo). (Cf. Mitchell 1986, 389 sq.) Vojvodinja iz Newcastla (Duchess of Newcastle) je leta 1662 opisala položaj žensk takole: »[...] men are so unconscionable and cruel against us, as they endeavour to Barr us all Sorts or kinds of Liberty, as not to suffer us Freely to associate amongst our own sex, but, would fain Bury us in their houses or Beds, as in a Grave; the truth is, we live like Bats or owls, Labour like Beasts, and Dye like worms.« V nasprotju s tem si je želela »a frequentation, association and combination among our sex«. (Cit. ib., 389, 390.)

¹⁴ Miriam Brody krivi za tak legalni status žensk Williama Blackstona, ki da je v svojih *Commentaires on the English Constitution* (1758) razglasil »the 'civil death' of women«. (Brody 1978, 34.)

radikalna feministična razprava. [...] **A Vindication of the Rights of Woman** ni mogoče pravilno interpretirati, če je ne interpretiramo kot izjave političnega radikalizma.« (Guralnick 1988, 308.) Ta knjiga je bila med »dogodki«, ki so formirali demokratično revolucijo. (Cf. Wollstonecraft 1978, hrbtna str. ovitka.) In demokratična revolucija je formirala Wollstonecraftovo. (Cf. Woolf 1986, 156 sq.) V Angliji je bila »jakobinka«, njeni francoski prijatelji in znanci so bili girondisti, na revolucionarni teror je gledala z grozo. Skoraj 200 let pozneje je bila preprosto »demokratka«. (Taylor 1984, 1, 6.)

David Held je med redkimi, ki ji je odmeril »sistemsko« mesto v razvoju »modelov demokracije«. VRW je označil za »eno najbolj upoštevanja vrednih razprav socialne in politične teorije«, in nadaljeval: »Mary Wollstonecraft je poredko obravnavana kot ena ključnih teoretikov razvojne demokracije, bi pa morala biti.« (Held 1986, 79, 80.) Njeno delo je treba razumeti kot »osrednji prispevek k analizi pogojev možnosti za razvojno demokracijo«, se pravi za tisti »model demokracije«, ki poudarja, da je postavitve demokratičnih institucij nujna za oblikovanje aktivnega, zavzetega državljanstva. (Ib., 73, 72.) Posebna zasluga Mary Wollstonecraft je, da je »osvetlila, kako so med seboj povezani družbeni in politični procesi, in tako na novo ocenila pogoje demokracije. Pred dvajsetim stoletjem je bilo malo piscev, ali pa jih sploh ni bilo, ki bi tako dovezetno, kot ona, sledili odnosu med javno in privatno sfero ter potem, po katerih neenaki odnosi med spoloma prečijo eno in drugo v škodo kvalitete življenja v obeh.« (Ib., 83—84.)

O demokraciji seveda ni mogoče razpravljati, ne da bi govorili o liberalizmu. Tu pa je Heldovo mnenje, da je Wollstonecraftova obrnila klasična liberalna načela proti moškim (**masculine**) podmenam liberalnih in radikalnih mislecev (ib., 82), morda premalo premišljeno. Veljalo bi, kolikor bi k radikalnim mislecem štel Rousseauja, vendar ima ta zelo malo skupnega z liberalizmom. Kar se tiče liberalizma, se mi zdi plavzibilnejša teza Diane Coole, da se je liberalizem formiral z zavračanjem patriarhalizma, in da so elementi diskriminiranja žensk, ki jih je mogoče najti v liberalni tradiciji, rezultat nekonzistentnosti v razvoju liberalne misli. (Coole 1988, 72, 100.)

Kolikor Wollstonecraftovo lahko obravnavamo v kontekstu liberalizma — njeno pojmovanje svobode, npr., se razlikuje od konceptov britanskih liberalov (cf. ib., 128) —, je torej konsekventna liberalka. Če pa na to vprašanje pogledamo z vidika, ki ga odpira Arblaster, ko ugotavlja, da je liberalizem »nereflektirano izključil polovico človeštva« (kar pa nikakor ni zgolj značilnost liberalizma) (Arblaster 1984, 91), se Wollstonecraftova prikaže kot avtor, ki sili liberalizem k refleksiji, k razmišljanju o tistem, o čemer raje ne bi mislil. Sklenemo lahko, da je VRW »aplikacija liberalnih načel na položaj žensk in tako, ironično, izziv samemu liberalizmu.« (Ib., 233.) Menim, da ne samo liberalizmu.

LITERATURA

- Arblaster, Anthony, 1984: **The Rise, Decline of Western Liberalism**, Oxford.
- Arendt, Hannah, 1987: **On Revolution**, Harmondsworth.
- Brailsford, H. N., 1954: **Shelley, Godwin and Their Circle**, Oxford.
- Brody Kramnick, Miriam, 1978: »Introduction«, v: Wollstonecraft, M., **A Vindication of the Rights of Woman**, Harmondsworth.
- Butler, Marilyn, 1984: **Burke, Paine, Godwin, and the Revolution Controversy**, Cambridge.
- Coole, Diana H., 1988: **Women in Political Theory**, Brighton, Boulder.
- Defoe, Daniel, 1975a: **Selected Writings**, ur. Boulton, J. T., Cambridge.
- Defoe, Daniel, 1975b: **Über Projektmacherel**, Wiesbaden, fotomeh. ponatis leipziške izd. 1980AE.
- Fauré, Christine, 1985: **La démocratie sans les femmes**, Paris.
- Ferguson, Moira/Todd, Janet, 1988: »Feminist Backgrounds and Argument of A Vindication of the Rights of Woman«, v: Wollstonecraft 1988.
- Frevert, Ute, 1986: **Frauen-Geschichte. Zwischen Bürgerlicher Verbesserung und Neuer Weiblichkeit**, Frankfurt/M.
- Godwin, William, 1987: **Memoirs of the Author of The Rights of Woman**, Harmondsworth.
- Goreau, Angeline, 1983: »Aphra Behn: A Scandal to Modesty«, v: Spender, D., ur., **Feminists Theorists**, London.
- Gouges, Olympe de, 1986: **Geuvres**, Paris.
- Grahler, Martin, 1973: **Demokratie und Repräsentation in der Englischen Revolution**, Meisenheiu/Glan.
- Guralnick, Elisa S., 1988: »Radical Politics in Mary Wollstonecraft's A Vindication of the Rights of Woman«, v: Wollstonecraft 1988.
- Held, David, 1986: **Models of Democracy**, Cambridge.
- Hirschman, Albert O., 1987: **Leidenschaften und Interessen**, Frankfurt/M.
- Jauch, Ursula Pia, 1988: **Immanuel Kant zur Geschlechtsdifferenz**, Wien.
- Kaplan, Cora, 1983: »Wild Nights: Pleasure/Sexuality/Feminism«, v: **Formations of Pleasures**, London.
- Kinnard, Joan K., 1983: »Mary Astell: Inspired by Ideas«, v: Spender, D., ur., **Feminist Theorists**, London.
- Laclau, Ernesto, Mouffe, Chantal, 1985: **Hegemony and Socialist Strategy**, London.
- Lefort, Claude, 1981: **L'Investion démocratique**, Paris.
- ort, Claude, 1986: **Essais sur le politique (XIXe-XXe siècles)**, Paris.
- Lundberg, Ferdinand / Farnham, Marynia, 1988: »Mary Wollstonecraft and the Psychopathology of Feminism«, v: Wollstonecraft 1988.
- Mitchell, Juliet, 1986: »Women and Equality«, v: Mitchell, J./Oakley, A., ur., **The Rights and Wrongs of Women**, Harmondsworth.
- Mouffe, Chantal, 1988: »Radical Democracy and Modernity«, **Vestnik IMS**, let. IX, št. 1.
- Pagden, Anthony, ur., 1987: **The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe**, Cambridge.
- Paine, Thomas, 1983: **Rights of Man**, Harmondsworth.
- Pateman, Carole, 1988: **The Sexual Contract**, Cambridge.
- Petersen, Susanne, 1987: **Marktweiber und Amazonen. Frauen in der Französischen Revolution**, Köln.
- Pitkin, Hanna Fenichel, 1984: **Fortune is a Woman**, Berkeley, Los Angeles, London.
- Pocock, J. G. A., 1985: **Virtue, Commerce, and History**, Cambridge.
- Reid, Marion, 1988: **A plea for Woman**, Edinburgh.
- Rener, Tanja, 1988: »John Stuart Mill«, **Pbrolemi**, let. XXVI, št. 3.
- Riley, Denise, 1988: **'Am I that Name?**, Houndmills, London.
- Rotar, Braco, 1987: **Pigmalionova pregreha**, Ljubljana.
- Schmidtgall, Harry, 1975: »Einleitung zur Neuauflage«, v: Defoe 1975b.
- Swift, Jonathan, 1838: **Works**, ur. Purves, D.L., London, Edinburgh.
- Taylor, Barbara, 1984: **Eve and the New Jerusalem**, London.
- Tocqueville, Alexis de, 1864—1866: **Oeuvres complètes**, izd. Mme. de Tocqueville, Paris, zv. 1—3.
- Tomalin, Claire, 1985: **The Life and Death of Mary Wollstonecraft**, Harmondsworth.
- Ute, Mirjana, 1988: »Ali je feminizem še žensko gibanje?«, **Problemi**, let. XXVI, št. 3.
- Vogel, Ursula, 1986: »Rationalism and romanticism: two strategies for women's liberation«, v: Evans, J., et al., **Feminism and Political Theory**, Walters, Margaret, 1986: »The Rights and Wrongs of Women: Mary Wollstonecraft, Harriet Martineau, Simone de Beauvoir«, v: Mitchell, J./Oakley, A., ur., **The Rights and rongs of Women**, Harmondsworth.
- Wollstonecraft, Mary, 1976: **Verteidigung der rechte der frauen II**, Zürich.
- Wollstonecraft, Mary, 1978: **Verteidigung der rechte der frauen I**, Zürich.
- Wollstonecraft, Mary, 1988: **A Vindication of the Rights of Woman**, A Norton critical edition, ur. Poston, C. H., New York, London.
- Woolf, Virginia, 1986: **The Common Reader**, 2. zv., London.

WOMEN'S RIGHTS AND THE DEMOCRATIC REVOLUTION

TOMAŽ MASTNAK

Ljubljana

Among the theoreticians dealing with the development of democracy a woman can seldom be found. However, that the influence of the women's rights issue on the democratic revolution is by no means a minor one, but quite the contrary, demonstrates Mary Wollstonecraft's essay »Vindication of the Rights of Woman«. In his considerations regarding the relation between the women's rights issue and the democratic revolution, Mastnak relies upon this very book and its interpretations. In contrast to some other interpreters of Wollstonecraft, Mastnak claims that the articulation of the women's rights issue introduces qualitative changes into the democratic revolution. Why is that? The principal document of the democratic revolution »Déclaration des droits de l'homme et du citoyen«, can be considered as universal only up to the point when the woman's rights issue was established and when it became apparent that the declaration spoke only of the rights of men. Thus, the generation of the women's rights issue revealed that women weren't imprisoned within their families by the old regime, but that it was accomplished by none other than the original democratic revolution which, to be sure, overthrew the monarchistic rule and the hierarchical social pyramid not upsetting the family. Men voted for men's human rights, and took away the vote from women, thus leaving them out of the public sphere. Consequently, after the articulation of the women's rights issue, the democratic revolution ceased to exist as a simple negation of the ancien régime and through self-cognition had to face its own internal problems and blockades. Even today this impulse for reflection hasn't yet lost its freshness.